

Відгук отримано
20.05.2019
Тасюк спеціалізованої
вченої ради
ДФ 26.133.089
з псих. н. і пед.
Оксана Сергєєнкова

Голові спеціалізованої вченої ради ДФ 26.133.089
у Київському столичному університеті імені
Бориса Грінченка, доктору психологічних наук,
професору, завідувачу кафедри психології
особистості та соціальних практик Факультету
психології, соціальної роботи та спеціальної
освіти
Оксані СЕРГЄЄНКОВІЙ

ВІДГУК

офіційного опонента Литвиненко Ольги Дмитрівни, доктора психологічних наук, професора, професора кафедри менеджменту охорони здоров'я Одеського національного медичного університету, про дисертацію Шинкарьової Любові Володимирівни «Особистісний адаптаційний потенціал дружин учасників бойових дій» подану на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки за спеціальністю 053 Психологія.

1. Актуальність дисертаційного дослідження.

У сучасних умовах, коли українське суспільство перебуває у стані війни, питання психологічного стану та адаптаційних можливостей громадян має важливе значення. На особливу увагу представників соціономічних професій заслуговує соціальна група жінок, чий чоловіки є учасниками бойових дій, адже ці жінки опиняються в ситуації подвійного навантаження – внутрішнього, емоційного та зовнішнього, суспільного. У цьому контексті дослідження особистісного адаптаційного потенціалу дружин учасників бойових дій є надзвичайно своєчасним і соціально значущим.

Слід погодитися з авторкою, що повернення військовослужбовця додому, його особистий досвід, а також пережиті ним фізичні та психічні травми мають значний вплив на життєдіяльність його сім'ї. Водночас сім'я, зокрема дружина, може суттєво впливати на ефективну адаптацію військового до життя в умовах тилу. Ця суспільна ситуація вимагає збільшення кількості не тільки практичних технологій надання професійної психологічної допомоги членам сім'ї учасників бойових дій, але й порушує низку наукових проблем у галузі теоретичного

осмислення, методологічного та методичного забезпечення практичної допомоги ветеранам і членам їхніх сімей.

Відтак, проблема вивчення питання психологічної допомоги військовим та їхнім сім'ям залишається актуальним, є вкрай важливою для сучасної наукової психології, має велике практичне значення, а звернення дисертантки до цієї теми відзначається актуальністю та заслуговує на схвальну оцінку.

Здобувачка зосереджує увагу на вивченні соціально-психологічних ресурсів, які забезпечують ефективну адаптацію до змінених умов життя, пов'язаних із тривалим перебуванням партнера в зоні бойових дій. Зокрема, актуальним є аналіз чинників, що сприяють збереженню психологічного благополуччя дружин та їх здатності до конструктивної взаємодії з соціальним оточенням у складних життєвих обставинах.

Дослідження також має важливе практичне значення, оскільки його результати можуть бути використані для розробки психологічних програм підтримки дружин військовослужбовців. Це, своєю чергою, сприятиме зміцненню родинних зв'язків, покращенню психосоціального клімату в сім'ї та загальному підвищенню стійкості громадянського суспільства. Таким чином, обрана тема є не лише актуальною, а й перспективною в контексті сучасних соціокультурних викликів.

2. Наукова новизна результатів дисертації (теоретичних та/або експериментальних).

Ознайомлення з текстом дисертації та змістом публікацій Шинкарьової Л.В. дозволяє зробити висновок, що представлене дисертаційне дослідження характеризується безсумнівною *науковою новизною і має перспективу подальшої реалізації і втілення в психологічну практику.*

Наукова новизна одержаних результатів полягає у полягає перш за все у розробленій змістово-структурної моделі особистісного адаптаційного потенціалу дружин учасників бойових дій в умовах травматичних подій. Центральним елементом цієї моделі виступає адаптаційний потенціал, який охоплює три ключові компоненти: психологічний (самооцінка, емоційно-вольова саморегуляція, когнітивно-поведінковий аспект, цінності особистості),

фізичний (безпека для життя, задовільний фізичний стан) та соціальний (підтримка близьких, культурні й суспільні установки, щодо проживання травматичних подій).

Також системно проаналізовано та узагальнено соціально-психологічні труднощі, з якими стикаються жінки в умовах війни: як під час перебування чоловіка в зоні бойових дій, так і після його повернення до цивільного життя. Окреслено особливості трансформації ролей у сімейному житті та комунікативні бар'єри між партнерами.

Уточнено і структуровано ключові джерела соціально-психологічних ресурсів дружин військовослужбовців, які сприяють збереженню психологічної стійкості в умовах тривалого стресу. Визначено важливість таких чинників, як сімейна згуртованість, соціальна підтримка, участь у діяльності спільнот, духовність, мистецтво та здоров'я як базові елементи системи внутрішніх опор.

3. Теоретичне і практичне значення результатів дисертації.

Теоретичне значення результатів дослідження полягає в комплексному підході до вивчення особистісних і соціально-психологічних чинників, що впливають на життєдіяльність дружин учасників бойових дій у контексті подолання складних життєвих ситуацій; у поглибленні та розширенні наукових уявлень про соціально-психологічні проблеми, компоненти особистісного адаптаційного потенціалу та психологічні ресурси у кризові періоди дружин учасників бойових дій. Опонована дисертаційна робота сприяє поглибленню наукового розуміння особливостей адаптаційного потенціалу дружин учасників бойових дій в умовах війни.

Робота має велике практичне значення, оскільки її результати можуть бути використані для покращення психологічного супроводу членів сімей військовослужбовців. Апробована «Програма активізації особистісного адаптаційного потенціалу дружин учасників бойових дій» є ефективним інструментом для практичних психологів, соціальних працівників і фахівців громадських організацій, які здійснюють допомогу у кризових ситуаціях. Основні положення дослідження та розроблена програма можуть бути впроваджені у психоедукаційні ініціативи громадських організацій та приватних

компаній, що працюють з темами реінтеграції ветеранів і соціально-психологічної підтримки їхніх сімей.

Дисертаційне дослідження та його основні положення також можуть бути застосовані у процесі професійної підготовки та вдосконалення кваліфікації практичних психологів під час викладання навчальних курсів «Кризова психологія з практикумом», «Життєві кризи особистості», «Психологічна допомога особистості в надзвичайних ситуаціях», «Реабілітаційна психологія», «Соціальна психологія». Отримані дані також можуть слугувати підґрунтям для освітньо-просвітницьких ініціатив, спрямованих на підвищення стресостійкості та формування навичок ресурсного самозбереження в умовах посттравматичних викликів.

Результати дослідження впроваджено в освітній процес Київського столичного університету імені Бориса Грінченка (довідка від 7 квітня 2025 р.) та Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка (довідка від 7 березня 2025 р.), у практичну діяльність з підтримки емоційного стану співробітників АТ «Концерн Галнафтогаз» (довідка від 25 лютого 2025 р.), у роботі громадської організації «Центр зайнятості Вільних людей» (довідка від 3 березня 2025 р.).

4. Наукова обґрунтованість результатів дослідження, наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Дисертаційне дослідження Шинкарьової Любові Володимирівни виконано в межах комплексної теми науково-дослідної роботи кафедри практичної психології факультету психології, соціальної роботи та спеціальної освіти Київського столичного університету імені Бориса Грінченка «Психологічна підтримка ресурсного потенціалу особистості в мінливих умовах суспільного буття» (2021-2026 рр.) (державний реєстраційний номер 0121U112046). Тему дисертаційного дослідження затверджено Вченою радою Київського столичного університету імені Бориса Грінченка (протокол № 9 від «28» жовтня 2021 року).

Наукові положення і висновки дисертаційного дослідження є результатом комплексного науково дослідження, виконаного авторкою на високому теоретико-методологічному рівні. Якісно здійснений теоретичний аналіз проблеми,

застосування адекватних стосовно поставлених завдань методів дослідження та обробки даних, репрезентативна вибірка, належний аналіз та узагальнення отриманих емпіричних результатів, свідчать про їх достовірність, а також *належну наукову обґрунтованість сформульованих в дисертації наукових положень і висновків*. Усі результати сприймаються переконливо, не викликаючи сумнівів щодо процедурно-діагностичного перебігу емпіричного дослідження та інтерпретації його результатів. Одержані результати слугують підґрунтям для подальших наукових досліджень, поглиблення теоретичних положень і вдосконалення програм психологічної підтримки сімей військовослужбовців.

5. Рівень виконання поставленого наукового завдання та оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності.

Рецензована дисертація є самостійним оригінальним науковим дослідженням, її зміст відповідає сформульованій меті, а поставлені дисертанткою завдання повністю виконані. Дослідження характеризується завершеністю, а результати – відповідністю поставленим цілям. Матеріал подано послідовно, логічно і зрозуміло для сприйняття. Основні результати дослідження чітко й аргументовано представлені у висновках, що свідчить про високий рівень наукового опрацювання теми. Додатки доповнюють основний текст і сприяють кращому розумінню представлених положень.

Аналіз дисертації свідчить про належне оволодіння здобувачкою методологією наукових досліджень, а також про вміння ефективно застосовувати її на практиці. Структурована побудова роботи, логічність викладення, адекватна інтерпретація результатів і чітке методологічне обґрунтування демонструють сформованість професійних компетентностей, необхідних для здобуття наукового ступеня доктора філософії.

6. Апробація результатів дисертації. Повнота викладу основних результатів дисертації у наукових публікаціях.

Основні положення і висновки дисертації знайшли відображення в 16 публікаціях авторки, із них 9 – одноосібні, 7 – у співавторстві: 5 статей – у наукових виданнях, включених на дату опублікування до переліку наукових фахових видань України. Наукові результати дисертаційного дослідження

повною мірою висвітлено у наукових публікаціях. Теоретичні та практичні положення обговорювалися та дістали схвалення на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях. Результати дисертаційного дослідження впроваджено в освітній процес двох університетів та громадської організації, що підтверджує практичну цінність роботи дисертантки.

7. Структура та зміст дисертації, її самостійність, завершеність, відповідність вимогам щодо оформлення й обсягу.

Оцінюючи зміст дисертації, слід відмітити, що авторка показала високий рівень кваліфікації, вміння на теоретичному та практичному рівні виконувати поставлені завдання. Соціальна й суто наукова проблема, яка була поставлена в процесі обґрунтування актуальності дослідження, відображена в аналізі особистісного адаптаційного потенціалу дружин учасників бойових дій у складних життєвих ситуаціях, розробленій змістово-структурній моделі особистісного адаптаційного потенціалу дружин учасників бойових дій в умовах травматичних подій. і реалізована в результатах емпіричного дослідження та в запропонованій комплексній програмі: «Програма активізації особистісного адаптаційного потенціалу дружин учасників бойових дій».

Дисертація Шинкарьової Л.В. вирізняється чіткою структурою, послідовністю викладу та науковою цілісністю. Структура дослідження охоплює вступ, три змістовно насичені розділи, висновки до кожного з них, загальні висновки, список використаних джерел і додатки. Послідовність викладу матеріалу цілком відповідає логіці вирішення поставлених дослідницьких завдань. Доцільно відзначити, що конкретизовані об'єкт і предмет дослідження, мета і завдання відображають логіку теоретичних та емпіричних досліджень. Також простежується взаємозв'язок й між зазначеними у вступі до дисертації дослідницькими завданнями та теоретико-науковою новизною і практичним значенням, тобто усі дані характеристики роботи відображаються один в одному.

У першому розділі авторкою здійснено теоретичне обґрунтування дослідження особистісного адаптаційного потенціалу дружин учасників бойових дій. Представлено теоретико-методологічні засади вивчення особистості в умовах підвищеної життєвої складності, розкрито зміст соціально-психологічної

концепції сім'ї в умовах суспільно-політичної кризи, проаналізовано актуальні психологічні труднощі, з якими стикаються члени сімей військовослужбовців. Шинкарьової Л.В. також на рівні методологічних узагальнень вдалося синтезувати різні науково-дослідні парадигми, чим задається основа для міжпарадигмального діалогу наук про людину і може слугувати й надалі джерелом примноження нових знань про особистість.

Особливу увагу приділено вивченню ресурсної сфери як чинника збереження психологічного благополуччя та характеристикам адаптаційного потенціалу дружин учасників бойових дій.

Другий розділ присвячено емпіричному дослідженню особистісного адаптаційного потенціалу зазначеної цільової групи.

Для реалізації завдань дослідження авторкою для визначення основних змінних дослідження застосовано наступні діагностичні методики: методика «Шкала оцінки впливу травматичних подій» (М. Горовіц та ін.); «Індекс благополуччя ВООЗ-5» (в адаптації Л. Карамушки, К. Терещенко, О. Креденцер); методика «Шкала диференціальних емоцій» (К. Ізард); «Методика самооцінки емоційного стану» Дж. Уессмана та Д. Рікса; «Опитувальник копінг-стратегій (CSI-SF)» (Addison, C., Campbell-Jenkins, B., Sarpong, D., Kibler, J., Singh, M., Dubbert, P.); «Коротка шкала стійкості» (W. Smith, M. Dalen, T. Wiggins, E. Tooley, S. Christopher, J. Bernard); «Опитувальник посттравматичного зростання» (Р. Тедеші, Л. Калхаун); «Методика мотиваційної індукції» (Ж. Нюттен); напівструктуроване інтерв'ю; авторська анкета; семантичний диференціал «Сучасні уявлення про дружин учасників бойових дій».

Заслуговує також позитивного відзначення сумлінна організація дослідження та планування вибірки. На етапі збору емпіричних даних проведено 30 глибинних інтерв'ю (20 з дружинами учасників бойових дій, 10 з чинними військовослужбовцями). Вибірка для констатувального етапу дослідження охоплювала 150 дружин УБД; 40 учасників бойових дій – для дослідження ціннісних орієнтацій на майбутнє; 58 студентів – для визначення уявлень молоді про дружин військовослужбовців. Проаналізовано 100 відкритих профілів дружин УБД у Facebook для визначення адаптаційних механізмів жінок у

соціальної мережі. У формульованому експерименті взяли участь 40 дружин учасників бойових дій, серед яких 20 були включені до експериментальної групи, а 20 – до контрольної.

Розкрито організаційні аспекти й методику проведення констатувальної частини дослідження, виявлено соціально-психологічні чинники, що ускладнюють процес адаптації. Проаналізовано вплив бойового досвіду військовослужбовців на психоемоційний стан їхніх дружин. Досліджено роль соціальних контактів у віртуальному середовищі для дружин учасників бойових дій. Завершальним акцентом цього розділу стало осмислення особистісного адаптаційного потенціалу як механізму подолання життєвих труднощів.

У третьому розділі викладено технології психологічної допомоги дружинам діючих військовослужбовців та ветеранів. Обґрунтовано методологічні засади психоедукаційної роботи, спрямованої на підтримку адаптаційного потенціалу. Розкрито зміст і структуру спеціально розробленої програми активізації адаптаційного потенціалу, описано результати її апробації, подано методичні рекомендації фахівцям соціономічних професій щодо практичного впровадження програми в умовах воєнного часу.

Висновки дисертації є чіткими, обґрунтованими та логічно впливають із результатів проведеного дослідження. Робота має теоретичну новизну, прикладне значення та практичну цінність у сфері надання психологічної підтримки сім'ям військовослужбовців в умовах війни.

8. Дотримання академічної доброчесності у дисертації та наукових публікаціях. Відсутність (наявність) академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації.

Ознайомлення з дисертаційною роботою Шинкарьової Л.В. дає підстави зробити висновок, що основні теоретичні положення, практичні напрацювання та висновки є результатом самостійного дослідження авторки. У роботі коректно використано наукові ідеї, положення та гіпотези інших дослідників із відповідними посиланнями, що підтверджує дотримання принципів академічної доброчесності. Цитування джерел здійснено відповідно до вимог наукової етики.

Усі положення, що виносяться на захист, є авторськими, пройшли належну апробацію та висвітлені у 16 наукових публікаціях.

Робота виконана державною мовою і оформлена відповідно до чинних нормативних вимог. Ознак порушення дисертанткою *академічної доброчесності* не встановлено.

9. Дискусійні положення та зауваження до дисертації.

1. У першому розділі дисертації та у висновках до нього представлено оригінальні результати теоретичного аналізу проблеми дослідження. Авторці вдалося синтезувати різні науково-дослідні парадигми, чим задається основа для міжпарадигмального діалогу наук про людину та її адаптаційний потенціал. Проте, дисертаційна робота б значно виграла у теоретичному аспекті, якщо б у теоретичному пошуку особливостей адаптаційного потенціалу ще б було додано дослідження таки понять як «реадаптація» та «преадаптація».

2. У другому розділі дисертації представлено результати емпіричного дослідження. Авторка кількісно опрацювала велику кількість матеріалу за допомогою методів математичної обробки статистичних даних, зокрема коефіцієнту рангової кореляції Спірмена; критерію U-Манна-Вітні; критерію Вілкоксона. Однак, на наш погляд, у пунктах 2.2 та 2.3 переважає описова статистика, яка представлена у таблицях та графіках. Результати кореляційного аналізу та інші методи математичної обробки менш представлені у цих пунктах. Було б доцільно перенести таблиці з додатку В у частину викладення основного матеріалу.

3. В дисертаційному дослідженні використовується велика кількість психодіагностичних методик та отримано значний емпіричний матеріал стосовно проблеми дослідження. Разом з тим, отримані результати дослідження набули б більшої ґрунтовності, якщо б Любов Володимирівна посилила інтерпретацію та психологічний опис отриманих у дослідженні результатів зокрема, стосовно виявлених зовнішніх та внутрішніх ресурсів та чинників, що впливають на адаптаційний потенціал дружин УБД.

4. У висновках дисертаційної роботи представлено важливі результати наукового дослідження, однак ми вважаємо, що бажано було б більш повно відобразити напрацьовані здобутки.

5. У додатках дисертації представлено доволі велику кількість матеріалів, що були опрацьовані авторкою роботи, однак, на наш погляд, було б більш доцільним не представляти тексти опитувальників, а зосередитися тільки на відповідних таблицях.

Висловлені зауваження не знижують наукової цінності цього актуального, цілісного, самостійного дослідження та викладених у ньому наукових результатів, вони носять дискусійний характер і не можуть вплинути на обґрунтовану вище загальну високу оцінку роботи.

10. Загальний висновок про рівень набуття здобувачем теоретичних знань, відповідних умінь, навичок та компетентностей.

З огляду на актуальність теми, чітке формулювання завдань та вагомість отриманих результатів, дисертаційну роботу можна розглядати як цілісне, самостійне та якісне наукове дослідження. Достовірність висновків забезпечена обґрунтованістю обраної методології, належною кількістю респондентів, репрезентативністю вибірки, а також комплексним використанням теоретичних, емпіричних і математико-статистичних методів. Усе це свідчить про те, що здобувачка успішно реалізувала освітньо-наукову програму рівня доктора філософії, засвоїла необхідні наукові підходи, продемонструвала високий рівень теоретичної підготовки та здатність до самостійної науково-дослідної роботи.

11. Загальна оцінка дисертації і наукових публікацій щодо їхнього наукового рівня з урахуванням дотримання академічної доброчесності та щодо відповідності вимогам.

Зважаючи на актуальність теоретично обґрунтованих принципових наукових положень, вирішених в дисертаційній роботі завдань, отриманих наукових висновків, використання сучасних методів наукових досліджень маємо всі підстави стверджувати, що дисертаційна робота Шинкарьової Любові Володимирівни відповідає вимогам п. 6–9 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради

закладу вищої освіти, наукової установи про присудження наукового ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України №44 від 12 січня 2022 р. (зі змінами) та Наказу Міністерства освіти і науки України №40 від 12 січня 2017 р. (зі змінами) «Про затвердження вимог до оформлення дисертації», затвердженого Міністерством юстиції України 03.02.2017 р. №115/30023, а авторка дисертації заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 053 «Психологія».

Офіційний опонент:

доктор психологічних наук,
професор, професор кафедри
менеджменту охорони здоров'я
Одеського національного
медичного університету

